

lékeztet azon nagy szellemi mozgalomra, mely ezelőtt 2000 évvel a kereszténységet szülte, s ez a kérdés a társadalmi probléma kérdése.

* * *

A „*Revue philosophique*“ ez évi 3-ik (márcziusi) számában Bergson kezd meg hosszabb cikket, „Memoire et reconnaissance“ czímen, melynek első részében az emlékezet két formáját vizsgálja. Észrevehettük ugyanis, hogy például a könyv nélkül betanult leczke emlékezete inkább a szokás jellegével bír. Ellenben valamely különös olvasmány emlékezete, a másodiké vagy harmadiké például, nem bír a szokás semmi jellegével. Annak képe szükségkép mindjárt első alkalommal vésődik az emlékezetbe, mert a többi olvasmányok külön emlékeket képeznek. Valamely meghatározott olvasmány emlékezete egy kép, s csupán egy kép, a lélek intuitiója, melyet tetszésem szerint nyujthatok vagy rövidíthetek, tetszés szerinti tartamot adok neki és semmi sem akadályoz, hogy egyszerre felöleljem mintegy egyetlen képbe.

Ellenben a megtanult leczke, még ha csak arra szorítokom is, hogy magamban ismétljem a leczkét, meghatározott időt követel, ugyanazt az időt, a mire szükségem van, hogy habár csak képzeletben is, egymásután s egyenkint fejtssem ki a szükséges articulatiókat. Ez tehát nem kép többé, hanem tény.

Két emlékezetet különböztet meg tehát Bergson, melyek közül az első látszik előtte tulajdonképeni emlékezetnek, a második, az, melyet a psychologusok rendesen tanulmányozni szoktak, inkább az emlékezet által támogatott szokás, mint maga az emlékezet.

Igaz, hogy egy könyv nélkül betanult leczke példája elég mesterkéltséget mutat. De életünk korlátolt számú tárgyak közepette foly le, melyek többé-kevésbé gyakran tűnnek föl előttünk, s mindegyikök, ugyanakkor, mikor észreveszszük, részünkről bizonyos, legalább kezdődő mozgásokat provocál, melyek által hozzájuk simulunk. Ez ismétlődő mozgások végre egy mechanizmust alkotnak, szokásszerűségbe mennek át s oly testi viszonyulatokat támasztanak, melyek gépiesen követik a dolgokról való észrevételeinket.

Ez az oka annak, hogy látni lehet tébolyodottakat, a kik értelmes feleleteket adnak a hozzájuk intézett kérdések egész

sorára, melyeket nem értenek. A nyelv nálok reflex módon functionál. Aphasiában szenvedők, kik képtelenek önként egy szót is kiejteni, hiba nélkül idézik vissza egy melodia szavait, vagy pedig folyékonyan mondanak el egy imádságot, egy számsort, például a hét napjait s az év hónapjait.

Bergson magyarázata szerint tehát a mult két végtetes formában látszik felraktározódni bennünk. Egyfelől a mozgató mechanizmusokban, melyek azt értékesítik, másfelől a személyes képekben, melyek ennek minden eseményét lerajzolják körvonalaikkal, színeikkel és helyviszonyaikkal. E két emlékezet közül az első valóban természetes irányban tájékozó, a második magára hagyatva, inkább ellenkező irányba csapna. Az első, melyet iparkodás útján sajátítunk el, akaratunk függelme alatt marad, a második, mely egészen spontan, ép oly szeszélyes a reproductióban, mint hű a megörzésben. Az egyetlen szolgálat, melyet a második az elsőnek tehet, az, hogy megmutatja neki annak a képét, a mi a jelen helyzettel analog helyzeteket megelőzte vagy kísérté. hogy választását ily módon döntse el. Ebben áll — úgymond *Bergson* — az eszmetársítás. Nincs más eset, a hol a vizontlátó emlékezet rendszeren az ismétlő emlékezetnek engedelmeskedjék. Mindenütt másutt jobb szeretünk egy mechanismust construálni, mely megengedi, hogy szükség esetén újra rajzoljuk a képet, mert érezzük, hogy nem számíthatunk újból előtünésére.

Átmeny most *Bergson* a fölismerés meghatározására általában. Némelyekre nézve, fölismerni egy jelenvaló észrevételt annyit tesz, mint gondolatban beleilleszteni azt egy régi környezetbe. Valakivel első ízben találkozom: egyszerűen észreveszem. Ha újból találkozom, már fölismerem, abban az értelemben, hogy az első észrevétel kísérő körülményei eszembe jutván, a jelenlegi kép köré oly keretet rajzolnak, mely nem a tényleg észrevett keret. Fölismerni tehát annyit tenne, mint egy jelen észrevételhez a vele kapcsolatban azelőtt adva volt képeket fűzni.

De mint helyesen megjegyezték, egy felújított észrevétel nem suggerálhatja az eredeti észrevétellel kapcsolatos körülményeket, csak ha ezt először a hozzá hasonló jelen állapot idézi fel. Legyen *A* az első észrevétel, a *B*, *C*, *D* vele járó körülmények vele érintkezésben maradnak. Ha *A'*-nak nevezem ugyanazt a felújult észrevételt, mivel nem *A'*-hoz, hanem *A*-hoz kapcsolvák a *B*, *C*, *D* momentumok, hogy tehát *B*, *C*, *D* felidéződjenek,

szükség hogy valamely hasonlósági kapcsolat előbb *A*-t juttassa eszembe. Hiába vetnék ellen, hogy *A'* azonos *A*-val. A kettő habár hasonló, mennyiségileg különböző marad s legalább is abban különböznek, hogy *A'* egy észrevétel, *A* pedig csak egy kép.

Elismeri ugyan Bergson is, hogy egy hasonlóság észrevétele inkább eredménye mint oka az összekapcsolásnak, de azért feltételezi, hogy kell bizonyos objectiv hasonlóságnak is fenforogni, mely úgyszólván physikai oka legyen a kölcsönös vonzásnak. Hiszen gyakran fölismerünk egy tárgyat, a nélkül hogy sikerülne azonosítanunk valamely régi képpel. Erre persze azt fogjuk felelni, hogy a kép ott van, csak hogy potentialis állapotban. *Bergson* azonban a következő tényekkel igazolja, hogy egy régi kép jelenléte sem tudatos, sem lappangó alakban nem szükséges s nem is elég egy hasonló észrevétel felismerésére.

Ha tudnillik a fölismerés föltételezné az észrevétel és a kép összeolvadását, akkor lehetetlen lenne az esetben ha a régi képek elenyésztek, ellenben mindig helyet foglalna, ha a képek megőriztettek. A psychikai vakság, vagyis az észrevett tárgyak fölismerésének képtelensége, nem fordulhatna elő a látási emlékek megsemmisülése nélkül, s különösen a látásbeli képek megsemmisülése okvetlenül a psychikai vakságot vonná maga után. Már pedig a tapasztalat sem egyiket, sem másikat nem erősíti meg. Egy Wildbrand által tanulmányozott esetben a beteg behunyt szemmel le tudta írni a várost, melyben lakott s képzeletében sétálni volt képes abban. De mihelyt az utcán volt, minden újnak tetszett előtte. Semmit sem ismert fel s nem bírta magát tájékozni.

Hasonló tényeket észleltek Müller és Lissauer. A betegek fel tudják idézni magokban egy megnevezett tárgy belső látását; pontosan le tudják írni, de nem képesek felismerni, ha elébbök tartják. Tehát egy látásbeli emlékezetnek még tudatos megőrzése sem elég egy hasonló észrevétel fölismerésére.

Megfordítva aztán egy Charcot által észlelt s classicussá vált esetben, hol a látásbeli képek teljesen eltűntek, az észrevételek fölismerése mégsem maradt ki. A páciens nem ismerte fel többé szülővárosa utcáit, nem tudta nevüket s nem volt képes magát bennök tájékozni, de tudta, hogy azok utcák és házak. Nem ismerte fel nejét s gyermekeit, de észre tudta venni,

hogy azok nő és gyermekek. Pedig ez nem lett volna lehetséges, ha a szó abszolút értelmében pszichikai vakság forgott volna fenn. Csak a fölismerésnek bizonyos neme hiányzott, de nem a fölismerés általános képessége.

Ebből vezeti le Bergson most cikke harmadik részében azt a következtetését, hogy a fölismerés nem lehet egyszerű, egyöntetű tény, hanem inkább egy genust jelez, mely alá több faj fogható. Minden észrevétel — már Ribot és Maudsley rámutattak erre — mozgásban rögződik meg, úgy hogy már a motorfeszültség maga elég volna arra, hogy a fölismerés érzését keltse föl. Például a tájékozódási képesség nem egyéb, mint az a képesség, hogy a test mozdulatait a nyert benyomásokkal koordináljuk s az észrevételeket gépiesen hasznos reakciókká nyújtjuk meg. Így esik, hogy Lissauer betege teljesen elvesztette hazavezető ösztönét, s hogy Müller is constatálja, hogy a míg közönséges vakok hamar megtanulnak hazatalálni, addig egy pszichikai vakságban leledző hónapokig tartó gyakorlat után sem képes magát tájékozni saját szobájában.

Még gyakoribb ez az eset a verbalis vakságnál, mely az ábécze betűire korlátolt látásbeli fölismerés elvesztését jelenti. Ismeretes ily esetekben a betegnek képtelensége arra, hogy a betűk másolásánál azoknak úgynevezett *menetét* felfogja. Tetszészerinti ponton kezdi el annak rajzát s minden pillanatban utána néz, ha megfelel-e a mintának. Annál különösebb ez, mert néha hibátlanul képes írni önként, vagy diktálásra. A mi itt hiányzik neki — mondja *Bergson* — az az észrevett tárgy izenkénti fölfejtésének gyakorlata, hogy tudniillik annak látásbeli észrevételét kiegészítse az alak lerajzolásának mozgató feszültségével. Miből folyik, hogy a fölismerésnek is ez az eredeti és legelső föltétele.

* * *

A „*Revue philosophique*“ ez évi 4-ik (áprilisi) számában elsőnek Ch. *Féré* a *Civilisatio és idegbetegség (Civilisation et névropathie)* című cikkben szépen fejtegeti a művelődés befolyását az idegbetegségek elterjedésére. Szerinte nem szenved kétséget az, hogy az idegbajok egy korban sem foglaltak el az irodalomban oly nagy helyet, mint jelenleg: az orvosi irodalom a legbővebben foglalkozik velük s minden nyelvben vannak folyó-

iratok, melyek úgyszólván kizárólag az idegbetegségekkel foglalkoznak. Nem múlik el év, hogy új értekezések ne jelennének meg e tárgyról, s a politikai lapok és folyóiratok is előszerezettel foglalkoznak az idegbajok tömeges előfordulásával. A hygienisták és sociologisták azon eszközöket tanulmányozzák, melyek az idegbetegek számát csökkenteni képesek volnának. Szóval úgy látszik, hogy egy fenyegető lavinával állunk szemközt, mely fajunk elkorcsosodását okozza, s melylyel szemben nem haboznak a legerélyesebb gyógyszereket ajánlani, bármily mértékben veszélyeztetnék is azok az egyéni szabadságot, egyebek közt például ajánlják a házasságra lépésnek eltiltását.

Féré azt állítja, hogy az idegbetegek számának folytonos növekedését kellő és megbízható statisztikai adatok hiányában bizonyítani inkább csak a valószínűséggel lehet. Majd az idegbetegségek ismertetésére térve át, megjegyzi, hogy az idegbetegek más betegektől főleg magaviseletük által különböznek. Kétségkívül nagy a számuk ugyan azoknak is, kik nyugalomban és elzárkózva élnek, de sokkal nagyobb számban vannak azok, kik a legnagyobb szabadságot élvezik. Nagy hajlamuk van helyüket gyakran változtatni, költözködni más és más irányban, másrészt meg szükségét érzik annak, hogy rokonszenvet, részvétet, vagy figyelmet keltsenek másokban. Szívesebben, mint más betegek, beszélnek el fájdalmaikat, s functionalis zavaraiikat, melyek változatosságuk s tartamuk által, mint Riviére, a híres nevrothologus megjegyzi, valóságos Iliast képeznek s képesek a környezet érdeklődését felkelteni. Más betegek előtt kevésbé ismert befolyásoknak vannak alávetve, így például az északi fény vagy a távoli földrengés befolyással vannak rájuk, s az ilyen s egyéb különös események természetszerűleg felkeltik bennök az érzékenységet. Úgy hogy el lehet mondani, hogy az idegbetegnek általában több alkama van, mint más kategóriába tartozó betegnek; ha tehetőségében áll, több fürdőt, több és különböző fajta gyógy- és szórakozási helyeket látogat meg; szabadabban beszélhet betegségéről s szívesebben is hallgatják; nem számítva, hogy bizalmosságuk még érdeklődést is költ irántuk. E sajátságok az előbbi századok e nemű betegeinél is megvoltak, de a civilizációnak köszönhető körülmények nagyobbították a következményeket. A költözködési hajlam a közlekedés eszközeinek tökéletesülésével jobban érvényesült, a betegségnek minél többekkel való közlése

az érintkezési helyek szaporodásával és könnyebb megközelíthetőségével nemkülönben a levelezési formák tökéletesülésével könnyebbé vált, úgy hogy az idegbetegek napjainkban a társadalomban nem kis szerepet visznek.

Érdekesen fejtegeti ezután a czikk írója, hogy az idegbetegeknek fentebbi viselkedése mennyire elüt más betegektől. Legtöbb állati fajnál — mondja — azt látjuk, hogy a betegség bizonyos szégyenérzettel van összekötve; így pl. a macskák, mikor haláluk közeledtét érzik, a háztól messze el szoktak vonulni, s úgy várják be végüket. Másrészt az állatok nincsenek szánszálommal betegek iránt; többen megölik idétlen szülötteiket s a beteget gyakran testvérei emésztik el. Ez az ösztönszerű gyűlölet a betegek iránt már a legzsengébb korban mutatkozik: ő, mint írja, látott mesterségesen kiköltött csirkéket, melyek hat napos korukban már üldözték idétlen testvéreiket. S ezen ösztön nem ismeretlen az emberiség előtt sem. Nemcsak a vad népeknél találunk erre példát, melyek betegeiket és öregeiket nem egyszer saját maguk pusztítják el, hanem a civilisált népeknél, az alsóbb osztályoknál; a parasztok vonakodnak elismerni, hogy ők betegek, s ezt titkolják mindaddig, a míg csak lehetséges. Gondosan elrejtik öröklött hibáikat és övéiknek betegségeit. Ez a szégyenérzet régebben még inkább el volt terjedve, s ennek tnlajdonítható, hogy az idegbántalmak nagy része homályban maradt, különösen azok, melyek roham jellegét öltötték magukra, vagy időközökben léptek fel.

A jelenlegi irány egészen más: a sympathia, mely a betegeket, de különösen az idegbetegeket körülveszi, nem csak azt eredményezi, hogy mindinkább előtérbe lépnek, de előmozdítja kifejlődésüket és szaporodásukat. A betegek ezen jóakarató elnégés következtében minden ellenőrzéssel és vigyázattal föltagynak, s ekkép a környezet nem egyszer mesterségesen mozdítja elő a baj kifejlődését.

Az idegbetegek számának folytonos növekedését iparkodván tovább magyarázni, az agyvelő szerkezetének az új adaptatiók szerzése következtében beálló complexitását, s ezzel kapcsolatban létesült fragilitását, mely némelyek elmélete szerint okát képezi az idegbetegségnek, mint okot az idegbetegségek létrejöttére beigazoltnak épen nem találja. Sőt azt állítja hosszas fejtegetéseinek végén, hogy az idegbajok a szellemileg vagy egyáltalában

el nem foglalt embert nagyon könnyen megtámadják. Ha igaz az, hogy az idegbetegek száma a műveltebb osztályokban növekszik, úgy ezt inkább a tétlenségnek és a túlságos kényelemnek hajlandó betudni, mint a szellemi munkának, s az ezzel kapcsolatos izgalomnak. Hivatkozik a hadseregre, hol világosan látható, hogy a szellemi munkával foglalkozó tisztek jobban meg vannak kímélve az idegbetegségtől, mint a többiek; míg a közönséges állományú tiszteknél minden ezer közül kilencz, addig a tudományos munkálatokkal elfoglalt tisztek, így a tüzér és mérnök-kari tiszteknél ezer közül egy szenved valami idegbajban.

Sokkal fontosabb és jelentékenyebb oknak találja az idegbajok terjedésére a mindinkább nagyobb mérvben terjedező alkoholismust. Ennek a befolyása a nagy városokban egész tisztán látható. Párisban például az alkoholikus jellegű kedélybetegségek száma tizenöt év alatt megkétszereződött. Ha a népesség növekedését is tekintetbe vesszük, ez a rettentő arány mérséklődik ugyan, de még így is jelentékeny marad.

Ezen figyelemreméltó fejtegetések végén áttér *Féré* az effajta betegek asyllumainak s ezek jelentőségének tárgyalására. Szembeállítja az ezelőtt létezett állapotokat a jelenlegiekkel, s az előny ezen összehasonlításból az utóbbi javára dől el. Nemcsak anyagi tekintetben történt nagy haladás, hanem abban a tekintetben is, hogy jobban megközelíthetők lettek a közönségre nézve. Míg régente csak azokról tartották szükségesnek gondoskodni, kik magukra és a közbiztonságra nézve veszélyeseknek találtattak, addig jelenleg mindazok, kik az élet küzdelmében megállani képtelenek, a velőkiszületett szellemi gyöngeségtől az öregkori gyámoltalanságig s az elmezavarokban szenvedő idegbetegekig, valameennyien segílyt találhatnak az ily intézetekben.

A mi a kedélybetegségekkel kapcsolatos degeneratiót illeti, érdekes statisztikai adatok alapján bizonyítja be a cikkkíró, hogy az említett betegségek száma tulajdonképen nem a népesség növekedésével, hanem annak egyenes csökkenésével áll arányban. A viszony tehát fordított. Franciaország népessége például világosan fogy, s a születési arány csökkenésével a kedélybetegek számának folytonos növekedése áll szemben.

Végül ismerteti *Féré* néhány skót tudósnak, ú. m. Sir Arthur Mitchell-nek, M. J. Sibbald-nak és M. Spence-nek szintén

ez irányban tett kutatásai eredményeit, melyek az ő felfogását nem kis mértékben igazolják és támogatják.

*

Fonsegrive ugyancsak a „Revue“ áprilisi számában a „Generalisatio és inductio“ viszonyát taglalja éles kritikával. Ribot kimondta már, hogy a fogalmak létezésének psycho-physikai föltételei majdnem ismeretlenek még, valóságos *terra incognitát* képeznek, hová az új psychologia még nem hatolt be. Ez indokolja *Fonsegrive* vállalkozását, ki tanulmánya elején a neoscholastiknsok néhány újabb munkájából veszi kiindulási pontját, a milyen különösen *Piat* tanulmánya. *Piat* eszmemenete tudniillik a következő. Magam elé képelek egy tárgyat, egy platánfát p. o. vagy kandallómat. Ez egy concrét és egyes képzet. Mi kell hozzá, hogy ez a képzet az egyetemesség, sőt a szükségképeniség jegyeivel felruházva jelentkezzék, hogy tehát általános fogalom legyen? Egyedül az, hogy meg tudjam érteni, hogy ez a platán vagy ez a kandalló millió példányban létezhetik. És erre mi szükséges? Egyszerűen az, hogy abban a platánban vagy kandallóban elvonatkozhassam a tényleges létezésről. Úgyde csak a lélek különítheti el e platán vagy e kandalló egyéb jegyeitől a jelenlegi létezés jegyét, tehát az általános fogalom egy lelki működés folytán alakul meg, mely különbözik az érzékléstől és különbözik a képtől is. Ebből következik, hogy egy activ értelmiséggel vagyunk felruházva, mely nem tévesztendő össze az érzéklések szervezeti passivitásával.

Piat tévedését *Fonsegrive* abban látja, hogy ő azt hiszi, mikép az egyes azonos a jelenlevővel. Csak így hihette azt, hogy a jelen létezését elképzelve, az egyetemest kapjuk. Pedig ki nem látja, hogy a párisi diadalívről vagy obeliszkről képzetem, vagy csak egy fának tisztán schematikus képzete is, habár jelen létezéssel nem is bír, mégis csak egyes jegyeknek egyes csoportzata s következőleg nem bír általánossággal?

Egy más újabb francia bölcsező, *Gardair* az ismeret scholastikai elméletének alaptanát, az *assimilatio* tanát fejti ki, mely *Aristoteles* azon tanításában leli forrását, hogy az értelem tehetékeleg minden, és hogy a tárgyakat azáltal ismeri meg, hogy valami hozzájuk hasonló lesz. A tárgy érzéklési formája, a szín, hang, szag, meleg az, a mi a szerv által az agyra nyomódva,

az érzéklő képességet assimilálja s ekkép az érzéklést alkotja, a mely akkor az érzéklőnek és érzékletnek közös actusa. Egy tárgynak a különböző érzékek által felfogott érzékelhető formái azután a központi érzékben — *αισθητικὸν κοινὸν* — sensorium commune — összekapcsolatnak s a tárgyak teljes képzetét alkotják, egy speciést, mely még csak a központi érzék assimilálódásának eredménye az érzékelhető tényekkel. Ez a species, mely egészen érzékelhető még, egyes és konkrét.

Ilyen az ismeret theoriája nagyban, a mint azt a scholastikusoknál találjuk és azoknál, a kik ma fel akarják eleveníteni tanításaikat. Ilyen különösen az általános fogalmak alakulásának theoriája.

Ezzel szemben a modern bölcseleknél az általános fogalom oly lelki folyamat eredménye, melyben az összehasonlítás játszsza a főszerepet. Az összehasonlítás összegezése az, melynek tartalmát az összehasonlított csoportok közös elemei alkotják. Ehhez képest az általános fogalomnak, hogy létrejöhessen, szüksége van több tárgy összevetésére. Egyúttal megjegyzi Fonsegrive, hogy a tulajdonképeni általánosítás csak a múltra vonatkozik. Hogy az általános fogalom a jövőt is magába fogja föl, erre nézve egy új művelet válik szükségessé s ebben áll az inductio.

Egészen ellenkezőleg okoskodnak Aristoteles és azok, kik az ő philosophiáját követik. Szerinte az összehasonlítás fölösleges a fogalom megalkotásánál: ő azt tartja, hogy a fogalom rögtönösen alakul s következőleg az intuitio gyümölcse. Másfelől az így képzett fogalom ép úgy felöleli a jövőt, mint a múltat s az inductio nem látszik különbözni a generalisatiótól.

Majdnem minden modern bölcész megegyezni látszik tehát az abstractio és az összehasonlítás szerepére nézve, mely által az általános fogalom létrejö. A miben eltérnek, az csak az a mód, a melylyel az előbbi képzetek azonosítása végbemegy a közös elemek segélyével. Némelyek azt hiszik, hogy a művelet active és apriori megy végbe s ezek a criticisták, mások pedig hogy passive és a posteriori s ezek az empiristák. Ismét mások végre azt tartják, hogy a folyamat egy activ s egy passiv részt zár magába, s ezek önmagok nevezik el elméletöket „intelligens empirismusnak“.

A mi p. o. a criticistákat illeti, Kant előtt a fogalmak vagy eszmék az észrevétel synthetikai egységéből erednek, mely

szükségképeniséggel köti egymással össze a tárgyak határozatlan számát, közös attributum alatt. Az általános fogalom ekkép praedicatumát képezi az általános mondatnak.

Itt is egyébiránt, mint a scholastikusoknál assimilatio útján történik a generalisatio. Csakhogy míg a scholastikusok azt mondják, hogy a tárgy az, mely az értelmet assimilálja, egyúttal annak törvényeihez alkalmazkodva, addig a criticisták, a mint subjectiv felfogásuknak megfelel, azt erősítik, hogy a lélek az, mely az érzéklés tényeit assimilálja, vagy a képzetek azok, melyek önmagoktól és saját törvényeik folytán egymást assimilálják.

Ettől az empiristák sem nagyon térnek el. Olvassuk el például, a mit Bain ír az identificatióról s látni fogjuk, mennyi az érintkezési pont az empirismus és criticismus közt. De az empiristák közt — mondja Fonsegrive — mégis Taine az, a ki eddig a generalisatióról a legjobb és legteljesebb elméletet adta. Szerinte az általános eszme csak egy szó, de egy jelentős szó, azaz olyan, mely csupán azzal, hogy kiejtjük, előzőleg szerzett képeket ébreszt bennünk fel, melyek többé-kevésbbé hasonló érzékletek összetett residuumai s egyúttal új tárgyak felfogására való készségek. Ekkép az általános fogalom passive alakul az érzékletek accumulatiója által, melyek magok után összetett residuumot hagynak, a mely egy verbalis szóval, azaz még egy képpel kapcsolva össze, alkalmas arra, hogy újra előtűnjék s hogy visszaidézzé magával az alakulásánál közrejátszhatott előző érzékleteket. Tulajdonképen tehát a szó ezen felidéző képessége teszi ki az úgynevezett általános fogalomnak valóságos tartalmát.

De az empirismus ezen tana az alá a kifogás alá esik, hogy az előbbi érzékletek residuumát képező kép csak egyes lehetne, s ennél fogva képtelen arra, hogy ugyanazon faj minden lényeit élénk állítsa. Az empiriával képzett fogalom tehát sohasem lehetne igazán egyetemleges.

Azt a kérdést teszi fel most Fonsegrive magának, nincs-e helye először is a megkülönböztetésnek az általános fogalmak több neme közt? Vajjon mindannak, a mit köznévvvel fejezünk ki, ugyanazon jelentősége van-e? S ha többféle neme van az általános fogalmaknak, nem kell-e több képződési processust is elismernünk?

Vannak egyszerű tulajdonsági általános fogalmak, vannak

általános lényfogalmak, vannak általános viszonyfogalmak. A sárga, a vörös, a zöld, az *E*, az *A* hang, a rózsza- vagy jázminillat, a gomba- vagy szamócza-iz, a langyos vagy forró, a sima, érdes vagy bársonyos, egyszerű tulajdonsági fogalmak, s ép úgy érzelkeink öt osztályának tisztán pszichológiai fogalmai: a szín, a hang, a szag, az iz, a tapintat.

Az ember, tigris, oroszlán, ló, szamár, bárány, tyúk, nyúl, széna, gabona, szegfű, nyárfa, jegenyefa stb. fogalmak lényfogalmak.

A szín, a hang, a hőmérsék fogalmai fizikai szempontból tekintve, a nehézkedés, az egyensúly, a mozgás, a szervek és functiók, az élet, a halál, az ok, a vég eszméi viszonyfogalmak.

De érdekesen fejti ki tovább Fonsegrive, hogy maga a lét vagy állag fogalma sem egyéb a psycholog szemeiben, mint tulajdonsági fogalom, mert lenni vagy állagnak lenni minőséget jelent. És hogyan lepne meg az, hogy a logikai alany csak általános lehet, holott az ontológiai alany, az igazi lét vagy igazi állag csak egyéni és egyes lehet, és az igazat megvallva, mindig csak az az én, mely gondolja azt, a mit kimond. Így az ember, oroszlán, tölgyfa vagy kő fogalma a tulajdonsági fogalmak vagy jegyek bizonyos számára oszlik fel, melyek viszont másokra oszlanak fel mindaddig, míg végre egyszerű tulajdonsági viszonyulatokra bukkanunk. Így mondjuk: az ember egy kétkézű emlős. Mit tesz az: emlős? Azt, hogy az ember élve születik s egy sajátos mirigy által kiválasztott tejjel táplálkozik. Elemezzük most ez alapfogalmak mindenikét, a tejet és a mirigyet például, s látni fogjuk, hogy azok egyszerű tulajdonsági csoportokra vezethetők vissza, melyek a tejnél abban állnak, hogy fehér, folyékony, friss, kissé cukrozott stb. Ugyanígy áll a dolog a többiekkel is.

Minden érzékelhető tárgynál az egyszerű tulajdonság, mely ennek vagy annak az érzéknek megfelel, el van különbözödvé más tulajdonságoktól, abstrahálva van már maga a functio és az érzéklés ténye által. Egy szamóczában a piros színt egyszerűen azért különböztetem meg tapintási ellenállásától és illatától, mert a vöröset szememmel érzem, az ellenállást ujjaimmal s az illatot orrommal. Érzelkeink — mint Laromiguière mondja — abstraháló apparátusok.

Ámde hogyan jutok annak megértésére, hogy az az élénk piros szín, mely a szamóczáé s melyet külön tudok felfogni,

ettől a számóczától alakjában és súlyában igen eltérő tárgyak nagy számánál is előfordult vagy előfordulhatott s ezután is nem kevésbbé különböző tárgyak sokféleségénél előfordulhat? Mert nem abban áll-e a tulajdonképeni generalisatio, hogy tuduillik egy egyetlen tárgynál alkotott fogalom végtelen reproductióra alkalmasnak találtatik? Kétségtelen — mondja Fonsegrive — hogy az érzékek által teljesített abstractiόν kívül egy más abstractio is van, mely az érzéklési functiókon kívül megy végbe, melynél fogva a tényleges érzéklést, p. o. a vöröset, megkülönböztetjük ugyanazon érzékkel érzékelhető más elemektől, minő például a forma, a dimensio. Mert a látás maga megkülönböztetheti ugyan már functiója által a színt a hangtól, de nem választhatná el a színt az alaktól. Hogy a szín a szín az alak a színtől abstraháltassék, kell hogy egy oly megkülönböztetés jőjjön létre, melyet maga az érzék nem volna képes végezni.

Igy tehát az egyszerű tulajdonságok általános fogalmában benne van 1. az érzéklési abstractióknak egy passiv neme; 2. a lélek egy megkülönböztetési művelete az abstract érzéklés elemi tulajdonságai közt; 3. ezen abstract fogalom egyetemességi arányának fölismerése a lélek által, a mi a tulajdonképeni generalisatiót alkotja. Érthető ezek után, ha Fonsegrive is az empiristák pártjára áll és ahhoz az elmélethez csatlakozik, hogy az abstractióban, mely a fogalmak tartalmát állapítja meg, nincs sem összehasonlítás, sem okoskodás. Az érzékelhető tulajdonságok megkülönböztetése egymástól egyedül az érzékek útján történik, s ez a működés rögtönös. Az abstract jegyek közt a legfontosabb jegyek megkülönböztetése, a melynél fogva aztán azokat félrerakjuk, hogy a fogalom tartalmát szerkeszszük meg velök, oly megkülönböztetés, mely, legalább a mi minket illet, a közvetlen tapasztalatból származik. Tehát a fogalom nem egyéb, mint inductio.

Innen magyarázza Fonsegrive, hogy a tudományos fölfedezéseknél is inkább a tárgy leplezi le magát a tudós előtt, semmint a tudós leplezi le a tárgyat, a mi igazat látszik adni a peripatetikusoknak, a midőn azt állítják, hogy az értelem passiv marad az abstractiónál. S ez fejti meg azt is, hogy annyi fölfedezést csináltak egyetlen kísérletre.

Arra kell tehát mindezeknél fogva következtetnünk, hogy egy első és intuitiv kísérlet velünk megkülönbözteteti különböző

jegyeinket s azok fontossági fokát. Némelyek ezek közül egészen szükségeseeknek látszanak lényűnkre nézve, mások fontosaknak, habár nem szükségeseeknek, ismét mások végül egész járulékosoknak vagy esetlegeseknek. Ha más lényeket látunk, szintén az ismertetőjelek bizonyos csoportozatát alkotjuk meg, melyek előttünk a legfontosabbaknak tetszenek bennök. Ekkép a jelek abstract fogalmával bírunk. Hogy most általános fogalmunk legyen, meg kell értenünk, hogy e jegyek csoportja összeköthető a járulékos jegyek egy határozatlan változatával, hogy valóságos egyedekeket alkosson, s akkor általános fogalomra ettünk szert. Az abstractio által megkezdett és lehetővé tett általánosítás, az érzékelhető járulékos jegyeknek a lényeges jegyek alá való subsumptiójával megy végbe. A fogalom tartalma az abstractióban teljessé lett, most hátra van még terjedelmét megállapítani. De ha az általánosítás csak a járulékos jegyek subsumptiója a lényeges fogalom alá, ha csak a fogalom terjedelmét határozza meg, akkor nyilván azonos az inductióval. Generalisálni és inducálni teljesen ugyanaz — mondja Fonsegrive. A különbség csak a tárgyban van. Az általánosítás a tulajdonságok közti viszonyra vonatkozik, s tárgyai a lények, azok fajai, nemei. Az inductio az események közötti viszonyokra vonatkozik s tárgyai a törvények. Volna-e mód — kérdi Fonsegrive — a generalisatio és inductio lényegét egy egységre vezetni vissza, mint a hogy formáját könnyen visszavezethetjük? Ez — úgymond — azon kérdés metaphysikai megoldásától függ, vajjon a lények nem egyebek-e esetek rendszereinél, tüneménysorozatoknál, vagy pedig valami sajátlagost kell látnunk bennök, a mi őket lényekké teszi, a mit állagnak nevezünk? E kérdés azonban nem érdekli itt Fonsegrive-t. Egyedül psychologiai álláspontra helyezkedve, közömbös előtte, hogy a lények általános fogalmai gyökeresen különbözök a törvények általános fogalmaitól, ha csak a megalakulás processusa ugyanaz mindkét fogalomrendnél.

Mindenesetre nem tagadható — teszi hozzá, — hogy egy faj fogalma lényeges jegyei alárendeltségének és egymásmellé rendeltségének törvényét fejezi ki s következőleg végre is úgy a logikus, mint a psychologus, habár nem is a metaphysikus szemei előtt egy általános fogalom ugyanaz, a mi egy törvény. Az emberiség törvénye az, hogy emlős és kétkézű legyen, mint a hogy a testek törvénye, hogy a melegtől kiterjeszkedjenek.

Generalisálni és inducálni tehát — ismétli Fonsegrive — legalább a logikus és psychologus előtt egy és ugyanaz.

*

A „*Revue philosophique*“ további füzeteinek tartalma közül kiemeljük Dumasnak a folyóirat júniusi számában foglalt vizsgálódásait: „*Recherches experimentales sur la joie et la tristesse*“ gyűjtőcím alatt, mely czímen ezúttal az öröm és bánatnak a vérkeringés és légzéshez való viszonyát tárgyalja leggyakrabban tébolyultakkal tett kísérletek nyomán, a nélkül azonban, hogy ezek betegségeinek különböző formáit tette volna tanulmány tárgyává. A légzési mozgások tüzetes vizsgálatánál a Marey-féle pneumographot, azonkívül Chéron sphygmométerét s Comte és Hallion plathysmographját használta.

Lange dr. kopenhágai egyetemi tanár azt írta a kedélyindulatokról szóló tanulmányában, hogy az öröm a motor-apparatus fokozott tevékenységében s a legfinomabb edények kitágulásában nyilvánul. — Az akaratidegek és izmok functionalis exaltatiója élénk és gyors mozdulatokat von maga után, néha dalolást, kitörő felkiáltásokat is. Az arteriolák kitágulása minden szervben élénkebb forgást, dúsabb táplálkozást, az agyban könnyebb működést idéz elő. Minden valószínűség szerint tehát a cerebralis vérbőség támogatja az izmok fokozott működését.

E szerint hát az örömnél az érverés gyorsulása menne végbe, kapcsolatban a szív kiürülésével, úgy hogy a „könnyű szív“ kifejezés valódi élettani igazság lenne s az üterek feszültsége rendes kísérője lenne az örömnek. Valójában azonban a dolog nem ily egyszerű; az öröm psychológiája sokkal bonyodalmasabb; Dumas szerint legalább is két külön formája van az öröm tüneteinek.

Az elsőt az üterek túlfeszültsége jellemezi s ide soroz minden megalomániában szenvedő hűdékes beteget, kiknél a logikai összefüggéstelenség azt mutatja, hogy a gondolat itt csak külső formája a szellemi állapotnak, a tulajdonképeni állapot az öröm és meglegedés.

Első betegénél, midőn ütereit megtapintja, az érverés gyorsasága lepi meg s az ütérnyomás jelentékeny csökkenése. Amaz 90—95 közt váltakozik, szóval az üterek túlfeszültsége s az

érverés gyorsulása van jelen. Ép oly könnyen constatálta a peripherikus edény-kitágulást is. A keringési tünetek ezen sorozata azt bizonyítja, hogy azért forog fenn peripherikus edény-kitágulás, mivel az edényösszehúzó izmok paralyisise állt be, s azért támad az üterek túlfeszültsége s az érverés gyorsulása, mivel edénykitágulás és paresis történt.

De mi történik az agyban? — kérdi Dumas. — Minden valószínűség szerint az agy arteriolái ugyanazon törvénynek vannak alávetve, mint a szervezet peripheriája s a paralyis folytán azt a vérbőséget idézik elő, melynek önkívületi izgatottsága a lelki tünetekben nyilvánul. Bizonyos szóval, hogy a lélek összefüggéstelen hyperactivitása az agy functionalis vértúltengésének felel meg, s jogunk van azt hinni, hogy ez a vértúltengés ugyanoly természetű, mint a vizsgálatnak kitett szövetrészekben constatálható hyperhemia.

S épen mert a paralytikus egész szervezetében s különösen agyában keringési túltengés mutatkozik, azért érzi magát vidámnak, jókedvűnek, ambícióval és vállalkozási kedvvel teltnék. S mivel vidám, azért fest maga elé nagyzó képeket, hogy örömét maga-magának megfejtse s igazolja s ha oly kevéssel megelégszik, ha ellenmondás nélkül fogadja a legképtelenebb gondolatokat, ez értelmi gyengeségétől van, azoktól a mély szövet-sérülésektől, melyeket oly rég jeleztek a hűdések tébolyúttak agykérgében s melyek különösen a sejtrendszer protoplasmikus nyúlványait érintik. A szív által félvezetett lélek hiú okokkal igyekszik magának megfejteti az érzeteket, melyeket tapasztal, melyek irányítják, s magok ezek az érzetek az általános szervezeti állapotban bírják föltételeiket.

Miben áll tehát az értelem munkája a nagyzó paralytikusoknál? Abban, hogy a szükségképeni tünetek egy sorozatán át haladnak visszafelé, az utolsó tünetet véve kezdő tünetnek, az okot egyszerű következménynek. Abban, hogy magoknak a synthesis és az autonomia csalképét festik le, mikor pedig lelkük a legnyersebb automatismusnak s a legegyszerűbb determinismusnak van oda dobva.

És ez nem csupán a hűdésekéknél áll. Más betegségeknel is tapasztalható. Ilyen a tüdővész, melynél Dumas két ízben figyelte meg az érverés gyorsaságát, az ütér-feszültséget, oly betegek

eseteiben, a kik a legnagyobb optimismussal beszéltek egészségükről, pályájokról, jövődjükről.

Érdekes ellenpróbáját kísérlete meg Dumas megfigyelésének, midőn ugyanazon intézetben, a Saint-Lazareban, hol észleleteit tette, az orvos által elővezetett betegek közt megmutattatta magának azokat, a kik még az nap szabadon voltak bocsátandók. s ezeknél szintén vizsgálat tárgyává tette az érverést és a feszültséget. S az eredmény az volt, hogy habár ezek már magában is bizonyos várákozás és fölindulás hatása alatt álltak, ez a szokásszerűség által gyöngített emotio nem volt oly élénk. hogy lényegesen módosította volna a szervi állapotot, s hat kísérlet után is mindig csak normalisnak kellett tekintenie a fölvetett méreteket. Így a feszültség 13—16 közt, az érverés 65—72 közt váltakozott.

Mindezek után Dumas a túlfeszített öröm állapotában a következőket véli constatálhatni: 1. állandó agyvérbőség, mely az értelmi működés izgatásában nyilvánul. 2. izgatott szív működés, mely az üterek túlfeszültségében s az érverés gyorsaságában jelentkezik; 3. a légzési rythmus gyorsulása; 4. az összes peripherikus szövetek hyperhemiája, edénytágulással kombinálva.

Kísérletei további folyamáról Dumas a következő füzetben számol be.

Ugyane számban *De la Grasserie* a gondolatok viszonylagos rendjéről és involutiójáról értekezik, a mint azok a nyelvben mutatkoznak (*De l'involution et de l'ordre respectif des idées revelés par le langage*) Ezen a jelenségen, mint tudjuk, a nyelveknek egész classificatiója alapul s most *De la Grasserie* pszichologiai classificatiót is próbál rá alapítani, tekintve, hogy a nyelv oly anyaga az emberi szellemnek, melybe egész képét bele nyomja.

Elméletben minden szórend lehetséges. Érteni lehet, hogy egy nép a mondatot alánnyal kezdi, más pedig a tárggyal, s a harmadik ismét az ígét veti előre. A francia nyelv például annyira szokva van megszokott rendjéhez, hogy minden mást lehetetlennek tart. Először jó az alany, aztán bővítményei, majd az ige és annak bővítményei, kezdve a directtel, folytatva az indirecttel s végezve a járulékosokon. Ez az egyetlen logikus rend, melylyel szemben valósággal felforgatónak tetszik az ígével vagy a bővítménnyel kezdeni, s különösen az ígével végezni,

a mi pedig számos más nyelvnek sajátja. A szórend annyira inhaerens tulajdonsága a fajszellemnek, hogy a mi például a francia és német nyelv között valóságos intellectualis bástyát képez, az nem a kiejtés vagy accentus, sem a grammatikai formák különbözősége, sem a szókincs, hanem a fordított constructio. Bizvást lehet állítani, hogy a francia és a német teljesen ellenkező módon gondolkoznak s ez onnan van, mert az eszmerend nem véletlen, hanem mélyen benn gyökerezik az intuitio módjában.

Hogy ezt megmagyarázza, De la Grasserie visszamegy egész a tárgyak érzéklő látásáig. A szem kettős módon lát: térben és időben. A térben egyszerre ölelheti fel a kép minden alakját. De időben is lát, midőn az egymást követő látományok közt érzéki kapcsot létesít. Épen úgy a lélek is láthat térben és időben is. De a gondolkodás sokkal kevésbé simultán, mint a látás, a mennyiben nem képes, mint ez, egy egész synoptikus tért felölelni, viszont azonban az az előnye van, hogy különböző optikai terekre pillanat alatt áthelyezheti magát s azokban egyszerre láthat.

A szem látása, miután a lélek belső látásává, intuitióvá alakult át, hogy másokkal is közölhető legyen, szavakba kell, hogy öntessék. Mert a beszéd a gondolkodás képe és reproductiója. De ha az első látás már a tárgy bizonyos veszteségével létesült, a mennyiben a tárgy csak a látási kör korlátolása mellett tükröződhetett vissza s ha a refractio még nagyobbá lett a második, a belső képnél, úgy csak természetes, hogy a szavakba foglalásnál is újabb rövidülést szenved a gondolat. A synoptismus mindinkább csökken, a gondolat csak successive ölthet alakot a beszédben. Nemcsak hogy lehetetlen egyszerre több gondolatot kifejezni, még ha együttesen gondoltuk is, s annyival kevésbé több tárgyat, melyeket a szem egy képben fog fel. leírni, de sőt még egy gondolatot sem lehet egyszerre kimondani, nemcsak 10—12 szóból állót, de két szóból állót sem.

Azonban a sorrend, melyet a beszéd analysise követni fog a kép töredékes visszaadásában, előre ki van jelölve. Ugyanis a földologról fog a járulékosra áttérni, a lényegesről a lényegtelenre, az állandóról a pillanatnyira, a lényről a cselekvésre, s a lények közt is az activról a passivra, mivel az actio kiindulási

pontja a cselekvőben van. A bővítmények közt a közelebbi fogja megelőzni a távolabbít; végül utoljára jönnek az idő és tér viszonyait, az eszközöket és módokat s a körülményeket jelző szavak. Ez a természetes rendje nem a gondolkodásnak, mert az mindent egyszerre lát, hanem a beszédnek, mely egymásután.

S ezt a sorrendet tette magáévá — folytatja De la Grasserie — hosszas fejlődés után a francia nyelv is a következő formulázással: 1. alany; 2. az alany tulajdonjelzője; 3. ige; 4. az igehatározó; 5. a közvetlen tárgy; 6. a közvetlen tárgy kiegészítő beszédrészei; 7. a közvetett tárgyak; 8. a közvetett tárgy kiegészítői; 9. az idő-, hely- és módhatározók s ezek bővítményei. Ez az egyenes sorrend a francia nyelvben s logikailag oly kizárólagosan egyetlen lehetségesnek tetsző, hogy egy francia el sem tudná képzelni, hogyan lehetne egy mondatot ekkép construálni, a mi pedig magyarul kifogástalan: „Egy nyári reggelen a lakása mellett fekvő kertbe vezette kézen fogva fehér szakállas agg atyját a szőke hajú ifjú Primus.“

Megjegyzi közbevetőleg De la Grasserie, hogy épen úgy a mint a gondolatot átvevő beszéd azt részekre bontja, viszont az írás meg a beszéd hangjai egységét tagolja még jobban szét. Mert az írás még lassúbb, mint a beszéd. Igaz, hogy a stenographiának sikerült a szótagírással nagyobb gyorsaságot érni el, de ezt az eredményt sok primitív nyelv még teljesebben elérte, midőn egyszerűen mellőzve a közvetítő beszédet a gondolat és az írás közt, amazt egyszerre, közvetlenül fejezte ki a jelírásban vagy hieroglyph-rendszerben.

Ilyesmire törekszenek némely népek nyelvei is, midőn összeolvasztják lehetőleg ugyanazon szó különböző tagjait, melyek mindenike külön fogalmat jelent. Hogyan érik ezt el? Úgy hogy egyiket a másikba tolják bele, mindegyikből elmetszve néhány hangzót, a meddig még fölismerhetők maradnak. Elősegíti ezt a kiejtés gyorsasága s a phonetika törvénye is. Így járnak el az eszkimók, az amerikai irokézek, a szibériai mordvinok. Az eszkimóban például a névmás-alany és a névmás-tárgy már alig megkülönböztethetők. E szó: *mattarpagit* egész mondatot jelent: én téged levetköztetlek, s következő elemekből van összevonva: *matlar+pa+g+it* (*pa* a jelen idő ragja, *g* az első személy,

t a második személy). Épen úgy a mordvinban: *pala—ma—t*== megcsókol engem ő.

Még teljesebb a gondolat synoptismusa De la Grasserie szerint a magyarban, hol az ige határozott alakja egyenesen rámutat a tárgyra, a nélkül, hogy azt névmással fejezné ki, p. o. megverlek. De más nyelvekben is észlelhető, hogy valahányszor a szavak rövidsége megengedi, mindig megvan a hajlam, azok egyetlen holophrazisba való összevonására.

A hol azonban a kifejezés simultaneitása el nem érhető, mert a beszédrészek nem szoríthatók össze egy conglomeratumba, ott De la Grasserie érdekes elmélete épen a logikai rend önkényes felforgatásában, a mondat inversiójában látja a kép vagy gondolat egyidejűségének utánzására való törekvést. Ha ugyanis a logikai rendet tartjuk meg, akkor az első beszédrész kimondásával a gondolat megszakad, önálló életet él, mert azzal a fogalommal kezdjük, mely a többit uralja. Tulajdonképen itt meg is állhatnánk, mert gondolat helyett, csupán egy fogalom áll előttünk. Például a francziában: „la main de Primus frappe Secundus“. (Keze Primusnak megüti Secundust). A „la main“ után meg lehet egészen állapodnunk, egy bevégzett fogalmat fejeztünk ki. Ha tovább megyünk egy szóval: „la main de Primus“, itt is egy egész fogalom nyer meghatározást, mely nem szorul több kiegészítésre. Épen úgy ha azt mondjuk: „la main de Primus frappe“ (Primus keze üt). Igaz, hogy ütni csak valakit vagy valamit lehet, de azért elvonatkozva a tárgytól, a mondat itt is bezárulhat.

Ha ellenben az egyenes szórendet megfordítjuk emígy: „Secundust megüti Primusnak keze“, akkor „Secundust“ igaz, hogy egy konkrét fogalmat jelöl, de helyzete a mondatban s a tárgyeset arra mutat, hogy ez nem egy különálló fogalom, hanem szoros viszonyban áll egy gondolathoz, egy determinanshoz, mely nélkül a kép nem teljes. Hasonlóan áll a dolog, ha a következő szót hozzáteszem: „Secundust megüti . . .“ nem képzelhetem magam elé a cselekvést, mert nem látom a cselekvőt. Még tovább megyek a beszédrészek láncolatában egy lépéssel s azt mondom: „Secundust megüti Primusnak . . .“ még mindig hiányzik a mondat determinánusa, s nem tudom, hogy mi fog jönni, csak az utolsó szó: „Keze“ fejt meg az egészet s tárja fel szemeim előtt az egész képet.

Íme tehát a mondat inversiójának szerepe De la Grasserie szerint. Az, hogy a kép simultaneitását megközelítő valamit hozzon létre, magát a képet teljes színében, teljes erejében. A logika ugyan nem talál benne kielégítésre, de annál inkább az élő szemlélet. S ebben az értelemben az inversiv mondat természetesebb, mint az egyenes mondat, mert ha nem is a logikai rendet, de az anyagi rendet tünteti föl. Czélja a gondolat rendjének fölforgatása, hogy ne fokozatosan, hanem csak a végén tárja föl magát, s ezzel az egyidejűség impressióját keltse.

A szellemes szerzőnek a közelebbi füzetekre ígért további fejtegetései is méltó érdeklődésre tarthatnak számot.

* * *

Jelezzük még a „*Revue*“ ez évi hatodik számában *Féré* vizsgálódásait a kézről, a fogásról és a tapintásról (*La main, la préhension et le toucher*). Ez a tárgy meglehetősen új és kiaknázatlan még, pedig az emberi felső végtag mozgásai sokkal eltérőbb változatokat mutatnak, semmint hinné az ember a classikus leírások után. Példának okáért vegyük azt, hogy némelyeknél az előkar kifeszítése korlátolt. Az előkar a helyett hogy a kar megnyújtási irányába esnék, azzal 15, 20, 30 foknyi szöveget alkot. Másoknál az előkar a kar irányát 15, 20, 25 fokkal haladja túl.

Épen úgy némelyeknél a felfelé tartott tenyér aláhajlítva a hüvelykujj felé, a vízszintes vonallal 15, 20, 25 foknyi szöveget képes alkotni. S ugyanazoknál a lefelé tartott tenyér a kisujj felől annyira emelkedhetik, hogy a tenyér különböző fokú szöveget képes alkotni a vízszintes vonalhoz úgy, hogy a kéz forgási tengelye meghaladhatja a 200, sőt 220 fokot is.

Ismét másoknál az előkar mozgási íve csökkent. *Guillon* általános megjegyzése szerint az idioták és cretinek előkarja csaknem minden mozgékonytságot nélkülöz. Tulajdonképen azonban a forgási mozgás ez esetben sem hiányzik egészen, hanem néha annyira korlátolt, mint az amerikai majmoknál, sőt még jobban.

E század első éveitől kezdve *Péron* természettudós constatálta, hogy Új-Hollandia és a Timor-sziget maláj lakói sokkal csekélyebb izomerővel bírnak, mint a francia tengerészek. Ugyan-

ezt tapasztalta *Manouvrier* a párisi „Jardin d'acclimatation“-ban kiállított vadak nagy részénél s hasonlót észlelt maga *Féré* a négereknél. A társadalom különböző osztályaihoz tartozó egyéneken megkísérelt dynamometrikus mérétek azt bizonyították, hogy az ujjak hajlításával elért nyomás kevésbbé erős oly munkásoknál, kiknek foglalkozása kizárólag kézi, mint olyanoknál, kik kevesebb izomerőt fejtenek ki, de kiknek értelmök jobban igénybe van véve.

Általában a kéz és az ujjak különböző mozgásainak részletes elemzéséből, úgy azok erélye, mint gyorsasága szempontjából különféle érdekes tényeket von le *Féré* az egyéni eltérésekre vonatkozólag.

Ezek közt megállapíthatni véli, hogy a mozgások gyorsasága, ereje és praecisítása általában arányban áll az értelmi képzetek intensitásával és az értelmi kifejlődéssel. A degeneráltaknál ellenben e szerzett tulajdonságok, melyek a physiologiai munkamegosztásból erednek, veszendőben vannak, s a kéz mozdulatainak jó része teljesen hiányzik. A leggyakrabban a gyűrűs ujj az, mely megtagadja a szolgálatot. Ritka eset, hogy izoláltan képes legyen feszülési mozgásokat végezni. Gyakran csak a kisujjal vagy a középujjal egyidőben képes kifeszülni, sőt e helyzetben sem képes azokkal egy síkba emelkedni. Azonkívül igen sokszor nem alkalmas visszahozó és elvezető mozgásokra stb.

*

Egger Victor „Le moi des mourants“ cím alatt egy esetet beszél meg a szerkesztőhöz intézett levél alakjában azok közül, melyek részben *Ribot*-nak „Maladies de la mémoire“, részben *Féré* „Pathologie des emotions“ című dolgozataiban registrálvák. Ez esetet *Macario* beszéli el, ki a Szajnában fürödve, azon a ponton hitte magát, hogy belefúlad. „E perczen, mondja, életem minden cselekménye, mint egy láncolatban mutatkozott megrémült lelkem előtt.“ Ez a hit, mint tudjuk, bizonyos hagyományyszerűséggel bír, hogy t. i. vízbefúlók utolsó pillanatukban egész életök történetét egyszerre fölelevenedve látják szemeik előtt legördülni. Angol írók, *Winslow* és *Munk* is tudnak hasonló esetekről, utóbbi szerint „egy vízbefúladó egész előbbi életét fordított láncolatban, azaz visszamenőleg látja maga előtt lefolyni élesen kidomborodva s minden esemény megfelelő érzetektől

kísérve“. Egy ember a vasúti vágányok közé vetette magát, hogy el ne kapja a gyorsan robogó vonat. A míg a vonat feje fölött elrobogott, a veszedelem érzete emlékezetébe juttatta élete minden eseményét, mintha az ítélet könyve tárult volna fel előtte.

Még újabban egy francia író, Wyzewa egy tudós schweitz-nek, Heimnak, a zürichi havasi egylet előtt tartott felolvasását ismertette a Temps-ban, azon touristák impressióiról, kik a hegyekről alábukva, közel látták magok előtt a halált. Maga Heim is keresztülment ily baleseten és saját tapasztalatait mások elbeszéléseivel összevetve, kimutatja, hogy ily baleseteknél az elcsuszamlástól egész a földet érésig következő tipikus benyomások észlelhetők állandólag.

1. Jólésés érzete.
2. A tapintás és fájdalomérzet anesthesiája, míg a látás és hallás megtartják normalis élességöket.
3. A gondolkodás és képzelet rendkívüli gyorsasága.
4. Számos esetben a lélek egész elmúlt élete folyását maga előtt látja.

Hozzátette Heim, hogy „a mit esésem másodpercei alatt éreztem, annak elbeszéléséhez most egy óra kellene. Minden gondolat és kép rendkívüli tisztasággal és szabatoszággal tárult elém“.

Ezeket a benyomásokat kommentálja tovább Egger, természetesen több hypothesis-sal, mint valószínűséggel.

n—r.

* * *

Megjegyzés. «Az élet új elmélete» című ismertetés nyomtatása közben Le Dantec «Theorie nouvelle de la Vie» című könyve is megjelent, lényegben ugyanazon tartalommal, csak rendszeresebb összefoglalásban, mint az ismertetés alapjául szolgáló dolgozat.

A KORONAŐRI INTÉZMÉNY A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

— Harmadik közlemény. —

IV.

A koronaőri intézmény Habsburg-királyaink alatt.

Mohácsnál a török által véresen eltiporva, a Habsburg-dinasztiával behurczolt birodalmi eszme lidércznyomása alatt görnyedve, a politikai és vallási viszályok lázától gyötörve, három részre forgácsolva — alkotmányos önállásának sötét sírja előtt állott koldus-betegen Nagy Lajosnak és Mátyásnak egykor a hatalom, dicsőség és virágzás fényes polczán állt nemzete. A nemzet és az ország nagy-léte Mohácsnál sirba szállott — úgymond nagy történetírónk — erő, jólét, dicsőség eltűnt, százados szenvedések, kínos sorvadozás, végkimerültség szomorú korszaka állott be.¹

1. Szent koronánk, oly fényes századok tanúja, a siralom e gyászteréről külföldre bujdokolt, mintha kerülni akarta volna a nagyszerű halált, a hol a temetkezés fölött egy ország gyászban áll.

A mohácsi gyásznapot követő időben már a honi földön is kalandos sors jutott osztályrészeül az ádáz trónversengés következtében, mely szerte e hazán dúlt.

A fellépett trónkövetelők egyaránt arra törekedtek, hogy

¹ Horváth : i. m. III., 423.